

راهبردهای نقش آفرین بازار سرمایه در تحقق اقتصاد دانش بنیان و اشتغال آفرین

معصومه سادات سجادی^۱

چکیده

امروزه اقتصاد در حال گذار از اقتصاد صنعتی به اقتصاد دانش بنیان است؛ اقتصادی که سرمایه انسانی، نوآوری، تحقیق و توسعه و کارآفرینی از مؤلفه‌های اصلی آن و از آن‌ها به‌عنوان عوامل درون‌زای رشد اقتصادی یاد شده است. آنچه بستر اولیه شکل‌گیری اقتصاد دانش بنیان را فراهم می‌کند، ایده‌ها و طرح‌های نوآورانه و مبتنی بر دانش است. شرکت‌های دانش بنیان با استفاده از دانش، فناوری و نوآوری‌های خود، به تولید محصولات و خدمات نوآورانه می‌پردازند که به ارزش آفرینی و پیشرفت صنایع کمک می‌کند. در این بین، بورس و بازار سرمایه نقش بسیار مهمی در این فرایند ایفا می‌کند. ارتقای نقدینگی و دسترسی به منابع مالی از طریق بازار سرمایه، امکان توسعه و رشد شرکت‌های دانش بنیان را فراهم می‌کند. جذب سرمایه‌گذاران، ایجاد فرصت‌های سرمایه‌گذاری، ارتقای شفافیت و اعتماد عمومی و جذب استعدادهای متخصص تنها بخشی از مزایای حمایت از این شرکت‌ها از طریق بازار سرمایه است. همچنین، حضور در بازار سرمایه باعث ایجاد رقابت و انگیزه برای نوآوری در شرکت‌های دانش بنیان می‌شود. در این گزارش ضمن بررسی نقش بازار سرمایه در توسعه اقتصاد دانش بنیان و اشتغال آفرین، به ظرفیت‌های این بازار پرداخته می‌شود. در همین راستا، پیشنهادهایی مانند تأمین مالی در ابتدای کار و حین طرح‌های دانش بنیان (تأمین مالی جمعی، تأمین مالی از طریق بازار دارایی‌های فکری و صندوق‌های پروژه‌ای)، توسعه صندوق‌های جسورانه خطرپذیر بورسی، حذف موانع در فضای کسب‌وکار، ایجاد شفافیت و ثبات در قوانین و به‌کارگیری ابزارهای نوین مالی (ابزارهای تأمین مالی مبتنی بر بدهی و ابزارهای تأمین مالی مبتنی بر سهام) ارائه می‌شود.

واژگان کلیدی: اقتصاد دانش بنیان، اشتغال آفرین، بازار سرمایه.

مقدمه

کشورهای توسعه‌یافته، ارتباط اکوسیستم نوآوری به بازار سرمایه را از دهه‌های پیش آغاز کرده‌اند و هم‌اکنون بخش بزرگی از بازار سهام آن‌ها را شرکت‌های نوآور مانند اپل، مایکروسافت و آمازون تشکیل می‌دهد. بازار سرمایه به‌عنوان یکی از نهادهای تأمین مالی، با ایجاد ابزارهای مناسب و مقررات لازم نقش مؤثری

تحقق اقتصاد دانش بنیان منجر به دستیابی به فناوری‌های مورد نیاز برای تولید کالاهای راهبردی و کالاهای سرمایه‌ای با فناوری بالا می‌شود. با دانش بنیان شدن اقتصاد، وابستگی به واردات کالاهای راهبردی و کالاهای سرمایه‌ای، وابستگی به صادرات کالا و مقصد صادراتی خاص و دولتی بودن اقتصاد کاهش می‌یابد.

در این گزارش به بررسی اقتصاد دانش‌بنیان و اشتغال‌آفرین از منظر بازار سرمایه پرداخته می‌شود. در این راستا، ابتدا به بررسی بازار سرمایه و اقتصاد دانش‌بنیان در قالب صندوق‌های جسورانه و بورس دارایی‌های فکری پرداخته می‌شود. سپس فرصت‌ها و ظرفیت‌های حوزه اقتصاد دانش‌بنیان مورد بررسی قرار می‌گیرد. بخش آخر نیز به نتیجه‌گیری و پیشنهادها راهکارها اختصاص دارد.

۱- بازار سرمایه و اقتصاد دانش‌بنیان

۱-۱- صندوق‌های جسورانه

یکی از مسیرهای جذب سرمایه در بازار سرمایه، صندوق‌های جسورانه یا خطرپذیر^۱ بورسی است. این صندوق‌ها نوعی صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک هستند که پول را از سرمایه‌گذارانی که قصد دارند سرمایه خود را در حوزه‌های کسب‌وکارهای نوپا، شرکت‌های دانش‌بنیان یا استارت‌آپ‌ها سرمایه‌گذاری کنند، جمع‌آوری و در پروژه‌های استارت‌آپی سرمایه‌گذاری می‌کنند. این صندوق‌ها تحت نظر بورس می‌توانند در شرکت‌های دانش‌بنیان و استارت‌آپ‌ها سرمایه‌گذاری کنند.

از سال ۱۳۹۵ صندوق‌های جسورانه در بازار سرمایه ایران ایجاد و دو مورد از این صندوق‌ها پذیره‌نویسی شد تا از این طریق تأمین مالی حوزه‌های دانش‌بنیان و وابسته به فناوری انجام شود. حضور و فعالیت صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه با ابلاغ دستورالعمل تأسیس این صندوق‌ها در فرابورس

در تأمین مالی شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا ایفا می‌کند. کسب‌وکارهای نوپای دانش‌بنیان برای آنکه فعالیت خود را آغاز کنند، نیاز به تأمین مالی دارند. از آنجاکه این شرکت‌ها نوپا هستند، دریافت تسهیلات از بانک‌ها برای آن‌ها مؤثر نیست؛ زیرا این نوع شرکت‌ها در ابتدای راه و از این رو به دنبال جذب سرمایه از طریق بازار سرمایه هستند.

بازار اولیه بازار سرمایه، مسیری ارزان برای تأمین منابع مالی شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا به شمار می‌رود. طرح‌های فناورانه و شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا، بعضاً ریسک بالایی دارند؛ زیرا سرمایه‌گذاری‌های صورت‌گرفته روی آن‌ها در واقع سرمایه‌گذاری بر آینده این پروژه‌هاست. همچنین، به دلیل نوآوری و خلاقانه بودن محصولات دانش‌بنیان، این شرکت‌ها از ظرفیت بالایی در ایجاد بازدهی برای فرد سرمایه‌گذار برخوردار هستند. برای مثال، بیست «شرکت نوآور» بزرگ عرضه‌شده در بازارهای نزدیک و نیویورک در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹، به‌طور متوسط در زمان عرضه، ۱۳ میلیارد دلار ارزش‌گذاری شدند. در مقابل، ۲۰ «شرکت بالغ» این دو بازار، متوسط ارزش‌گذاری بیش از ۲۷۰ میلیارد دلار داشتند. این تفاوت عمدتاً ناشی از ظرفیت نهفته رشدی است که در کسب‌وکارهای نوآورانه وجود دارد که پس از عرضه اولیه محقق خواهد شد. طبق بررسی‌های انجام‌شده در سال ۲۰۲۲، حدود ۷۵ درصد تولید ناخالص انگلیس توسط شرکت‌های فناورمحور بوده است. همچنین، بیش از ۶۰ درصد شرکت‌های پذیرش‌شده در بورس سنگاپور فناورمحور هستند.

1. Venture Capital Fund (VC)

ایران، دستاوردهایی مانند توسعه تجاری‌سازی دارایی‌های فکری و بهبود ساختار تأمین مالی شرکت‌های نوپا و استارت‌آپ‌هایی که سابقه فعالیت چندانی را ندارند، به همراه دارد. این صندوق‌ها همچنین، با هدایت منابع مالی خصوصی و عمومی به ساختارهای دانش‌محور موجب افزایش ارزش افزوده تولید داخلی از طریق حمایت از چنین شرکت‌هایی می‌شوند. صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه حلقه مفقوده میان دانش و شرکت‌های دانش‌بنیان و ثروت آفرینی را پر و هم‌افزایی مناسبی میان علم و ثروت ایجاد می‌کنند.

صندوق‌های جسورانه از ایده تا انتهای پروژه، منابع مالی را تأمین می‌کنند. صندوق‌های جسورانه بورسی در قالب هلدینگ تشکیل می‌شوند که زیرمجموعه آن شرکت‌های دانش‌بنیان قرار می‌گیرند. این صندوق‌ها در ازای سهام با آن شرکت‌ها شریک می‌شوند و حتی در منافع و هزینه‌ها و نقل و انتقال پول نیز نقش مهمی دارند. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این صندوق‌ها

ریسک بالایی آن‌هاست. در این نوع سرمایه‌گذاری فرمی به نام بیانیه ریسک به مالک سرمایه داده می‌شود تا ضمن پذیرفتن ریسک و تعهدات لازم، نسبت به سرمایه‌اش خوداظهاری کند. راه‌اندازی صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه یکی از اهداف اصلی فرابورس بوده و در شکل‌گیری این صندوق‌ها سعی شده است ساختارهای رایج دنیا رعایت شود تا اگر سرمایه‌گذار خارجی به ایران آمد، با موضوع ناآشنا و جدیدی مواجه نباشد. صندوق‌های جسورانه برای تشکیل و اجازه فعالیت نیازی به صدور مجوز و نظارت سازمان بورس ندارند و می‌توانند از ظرفیت‌های بازار سرمایه ایران استفاده کنند.

آمریکا پیش‌تاز سرمایه‌گذاری در صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه است. بر اساس اطلاعات سال ۲۰۲۲، ۱۹۰۵۰۲/۲۸۷ میلیون دلار سرمایه‌گذاری در این زمینه وجود داشته است. در جدول شماره ۱، فهرست ده کشور با بیشترین ارزش سرمایه‌گذاری در صندوق‌های جسورانه آورده شده است.

جدول ۱- ده کشور برتر در حوزه سرمایه‌گذاری جسورانه در سال ۲۰۲۲ (میلیون دلار)

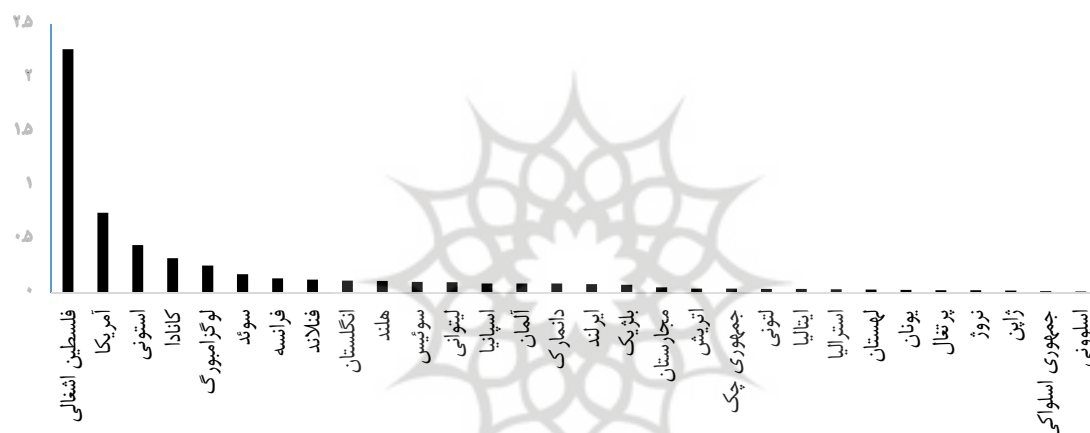
ردیف	کشور	میزان سرمایه‌گذاری
۱	آمریکا	۱۹۰۵۰۲/۲۸۷
۲	کانادا	۶۹۱۶/۷۷۷
۳	فرانسه	۳۸۲۲/۸۱۲
۴	کره جنوبی	۳۶۶۶/۸۱۸
۵	آلمان	۳۶۰۵/۳۶۵
۶	انگلستان	۳۵۲۶/۱۰۹
۷	اسپانیا	۱۲۵۳/۴۷۸
۸	هلند	۱۱۲۳/۰۹۳
۹	سوئد	۱۰۲۳/۰۰۷
۱۰	سوئیس	۸۴۱/۵۷۴

مأخذ: OECD Stat (2022).

تولید ناخالص داخلی برای ۳۰ کشور با بیشترین میزان آورده شده است. نسبت مربوط به ایران با فرض اینکه صندوق‌های جدید متقاضی ورود به این بازار نیز پذیره‌نویسی شوند، حدود ۰/۰۰۳ درصد خواهد بود و مشخص است که در مقایسه با کشورهای پیش‌تاز در این حوزه، فاصله زیادی وجود دارد.

البته می‌توان برای ایجاد مبنای مقایسه، اندازه اقتصاد کشورها و نسبت سرمایه‌گذاری در صندوق‌های جسورانه به تولید ناخالص داخلی را مدنظر قرار داد. از این حیث، فلسطین اشغالی و آمریکا به ترتیب با نسبت ۲/۲۷ و ۰/۷۴ در ابتدای فهرست قرار دارند. در نمودار شماره ۱، مقادیر نسبت سرمایه‌گذاری خطرپذیر و جسورانه به

نمودار ۱- کشورهای با بیشترین نسبت سرمایه‌گذاری جسورانه به تولید ناخالص داخلی (سال ۲۰۲۲)

مأخذ: goingdigital.oecd.org (2022)

مدیران و سرمایه‌گذاران صندوق هستند. بر اساس اساسنامه‌های سازمان بورس، مدیران صندوق‌های سرمایه‌گذاری باید از نهادهای بورسی مانند کارگزاری‌ها باشند. اداره صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه مستلزم این است که مدیر مربوط با ادبیات مربوط به ریسک سرمایه‌گذاری و نیز ساختار سرمایه‌گذاری در این صندوق‌ها آشنا باشد و به‌منظور ارزیابی، پذیرش و تأمین مالی استراتژیک‌ها قدرت تصمیم‌گیری داشته باشد. مدیری که با مفاهیم ریسک این حوزه آشنا نباشد، تخصص و تجربه لازم را برای اداره صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه را نخواهد

با فعالیت صندوق‌های جسورانه در اقتصاد دنیا، صندوق‌های جسورانه در ایران فعالیت خود را از سالیان گذشته آغاز کردند. صندوق‌های جسورانه ETF مانند سهام در بورس قابل معامله هستند. فهرست صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود. در مجموع، ۱۶ صندوق سرمایه‌گذاری جسورانه موجود است که مجموع ارزش خالص دارایی‌های آن‌ها ۳۶۸۲/۶۸ میلیارد ریال است. یکی از چالش‌های اساسی در این حوزه، ساختار مدیریتی سنتی در بازار سرمایه است. به لحاظ فنی، دو بازوی اصلی صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه،

داشت. با توجه به اینکه ساختار استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های کسب‌وکار نوپا کاملاً با شرکت‌های سنتی متفاوت است، از این رو نیاز به ساختار حقوقی، مدیریتی و فنی به‌روزتری دارد.

جدول ۲- صندوق‌های جسورانه و ارزش خالص دارایی‌ها (سال ۱۴۰۲)

ردیف	نوع صندوق	کل ارزش خالص دارایی‌ها (میلیارد ریال)
۱	آشناتک ایرانیان	۱۰۵/۸۹
۲	ارغوان	-
۳	پارتیان	۲۳۱/۲
۴	پویالگوریتیم	-
۵	پیشرفت	۶۹۱/۱۶
۶	توسعه فناوری آرمانی	-
۷	رشد یکم پیشگام	-
۸	رویش لوتوس	۵۵۶/۳۹
۹	سپهر یکم	۶۶۱/۳۴
۱۰	ستاره برتر	۵۰۶/۰۸
۱۱	سرو رشد پایدار یکم	-
۱۲	فناوری بازنشتگی	۹۹/۲۸
۱۳	فناوری‌های تکاملی	۱۵۱/۸۱
۱۴	فیروزه	۳۹۱/۶۱
۱۵	یکم آرمان آتی	۸۷/۸۱
۱۶	یکم دانشگاه تهران	۲۰۰/۱۱
۱۷	جمع	۳۶۸۲/۶۸

مأخذ: fund.fipiran.ir(1402)

یکی دیگر از ویژگی‌های صندوق‌های جسورانه، کم بودن شفافیت اطلاعاتی آن‌هاست که در نوع خود هم خوب است و هم بد. افشای اطلاعات این صندوق‌ها نسبت به دیگر صندوق‌های فعال در بازار سرمایه بسیار محدودتر است؛ به طوری که در بحث افشای اطلاعات مالی، نوع افشای اطلاعات و نیز چگونگی ارزش‌گذاری دارایی‌های آن‌ها تسهیل شده است تا نه تنها سرعت بیشتر، بلکه انگیزه بالاتری برای ورود به بازار سرمایه داشته باشند، اما از سوی دیگر، سرمایه‌گذاران این صندوق‌ها باید به این موضوع و مخاطرات آن توجه داشته باشند.

یکی دیگر از محدودیت‌های این صندوق‌ها این است که واحدهای سرمایه‌گذاری آن‌ها نقدشوندگی پایینی دارند. از این رو سرمایه‌گذاران باید در این باره آگاهی لازم را داشته باشند؛ زیرا سرمایه‌گذاری این صندوق‌ها در حوزه‌های دیربازده و بلندمدت است و از این رو مخاطبان بسیار کمتری نسبت به صندوق‌های معمولی دارند. در نهایت، با توجه به وجود زیرساخت‌های لازم برای توسعه صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه و کمک به صنایع دانش بنیان، فضا برای توسعه این بخش از اقتصاد برای تأمین مالی

کارا از طریق بازار سرمایه وجود دارد و لازم است مشکلات عملیاتی یادشده برای نتیجه‌بخشی عملیات این صندوق‌ها برطرف شود.

بستر مناسبی را برای تعامل و همکاری صاحبان ایده، طرح و اختراع و صاحبان سرمایه فراهم آورد.

بورس ایده با جذب منابع در طرح‌ها و ایده‌های نوآورانه، ضمن کمک به توسعه کارآفرینی، به بعد فعال‌سازی سرمایه‌های انسانی نیز کمک خواهد کرد. در کنار این بازار، نهادهای مالی واسط مانند صندوق‌های سهامی خاص و شرکت‌های سرمایه‌گذاری مخاطره‌پذیر یا سرمایه‌گذاری‌های میانی نیز در این عرصه امکان فعالیت خواهند داشت. درحقیقت، بازار ایده ظرفیت بالایی برای اتصال دانشگاه و صنعت ایجاد می‌کند. محققان و مبتکران می‌توانند ایده‌ها و طرح‌های خلاقانه

خود را به بازار عرضه کنند. همچنین، شرکت‌های تأمین سرمایه و شرکت‌های مشاوره سرمایه‌گذاری می‌توانند به‌منظور تجاری‌سازی علوم دانش‌بنیان در زمینه تأمین مالی آن مشاوره ارائه کنند. اگر پشتوانه حقوقی مناسبی برای حمایت از طرح‌های کسب‌وکار به‌خصوص در بحث مالکیت معنوی ایجاد شود، بی‌اعتمادی میان طراح و سرمایه‌گذار کمتر خواهد شد.

بسیاری از مالکان دارایی‌های فکری راهبردی، انگیزه چندانی نسبت به اوراق بهادارسازی و فروش آن‌ها ندارند درحالی‌که بازار منظم و فعال می‌تواند بسیاری از این ابداعات را از حالت غیرفعال خارج کند و با هزینه مبادله کمتری مورد خریدوفروش قرار دهد. در این میان، بازار دارایی‌های فکری با کاهش هزینه‌های کسب اطلاعات، به شرکت‌های بزرگ از جمله هلدینگ‌ها مجال می‌دهند تا با برون‌سپاری فعالیت‌های تحقیقاتی و جذب افکار برتر متناسب با صنایع مختلف، ساختار هزینه خود را بهبود بخشند.

بازار سرمایه به‌عنوان یکی از نهادهای تأمین مالی، با ایجاد ابزارهای مناسب و مقررات لازم نقش مؤثری در تأمین مالی شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا ایفا می‌کند. کسب‌وکارهای نوپای دانش‌بنیان برای آنکه فعالیت خود را آغاز کنند، نیاز به تأمین مالی دارند.

۱-۲- بازار دارایی‌های فکری

بازار دارایی‌های فکری به‌منظور حمایت از نوآوری‌های تولیدشده در دانشگاه است که برای توسعه آن‌ها پول ندارند و نیازمند تأمین مالی برای تجاری‌سازی آن‌ها هستند. از سوی دیگر، صاحبان تولید هم حاضرند حمایت مالی کنند. بنابراین، صاحبان ایده می‌توانند یا ایده را بفروشند یا مشارکت کنند. درحقیقت، پس از ثبت ایده‌ها، خریدوفروش آن‌ها در بازار فرابورس صورت می‌گیرد. امروزه نقش اساسی حمایت از حقوق مالکیت فکری در ایجاد زمینه ابتکار و نوآوری، توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و رشد سرمایه‌گذاری و تجارت بین‌المللی بر کسی پوشیده نیست. با مدیریت سرمایه و هدایت آن به سوی اختراعات و ایده‌ها در راستای تجاری‌سازی آن‌ها، می‌توان شاهد گسترش روزافزون کسب‌وکار بود. در این راستا، بازار سرمایه می‌تواند

شود؛ زیرا همواره پیشرفت در علم بر استفاده از آثار پدیدآورندگان پیشین استوار است.

راهاندازی بازار دارایی فکری فرابورس ایران در این حوزه افزون بر توسعه تحقیق و پژوهش بر پایه نتیجه‌گیری‌های کاربردی در محیط علمی و افزایش بهره‌وری تولید با طرح‌های برآمده از تخصص دانش‌پژوهان، به پیشتازی اقتصاد دانش بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و سامان‌دهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور کمک شایانی می‌کند.

زمزمه‌های تشکیل بازار دارایی فکری به‌عنوان یکی از بازارهای نوظهور فرابورس ایران، از سال ۱۳۹۱ و در راستای اجرای مفاد بند د ماده ۱۷ قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران و حمایت مالی از ایجاد و توسعه بورس ایده و بازار فناوری به منظور استفاده از ظرفیت‌های علمی برای پاسخ‌گویی به نیاز بخش‌های صنعت، کشاورزی و خدمات شکل گرفت.

یکی از مسیرهای جذب سرمایه در بازار سرمایه، صندوق‌های جسورانه یا خطرپذیر بورسی است. این صندوق‌ها نوعی صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک هستند که پول را از سرمایه‌گذارانی که قصد دارند سرمایه خود را در حوزه‌های کسب‌وکارهای نوپا، شرکت‌های دانش بنیان یا استارت‌آپ‌ها سرمایه‌گذاری کنند، جمع‌آوری و در پروژه‌های استارت‌آپی سرمایه‌گذاری می‌کنند.

این موضوع موجب می‌شود اختراعات مخترعان و مبتکران مورد توجه قرار گیرد و رقابت میان نخبگان و مبتکران شکل گیرد. این در حالی است که ایده‌های خلاقانه سبب رشد بنگاه‌های اقتصادی می‌شود.

در این راستا در سال‌های اخیر، چندین برنامه توسعه‌ای در فرابورس ایران به منظور نیل به اهداف اقتصاد دانش بنیان آغاز شده که به مرحله پیاده‌سازی و توسعه مضاعف رسیده است از جمله:

- بازار دارایی فکری فرابورس ایران (بورس ایده)

با توجه به افزایش هزینه‌های تحقیق و توسعه در بنگاه‌های بزرگ اقتصادی دنیا و درج این هزینه‌ها به‌عنوان بخش مهمی از سرمایه فکری در مدل‌های رشد، توجه هرچه بیشتر به ایده‌های ناشی از فعالیت اندیشمندان بدون هزینه‌های مادی هنگفت، به رشد و توسعه اقتصادی کشور کمک شایانی می‌کند.

بازار سرمایه درصدد جذب طرح‌ها، اختراعات و ایده‌های ثبت شده به‌عنوان سرمایه‌های فکری و عرضه آن به بنگاه‌های متناظر در سیستمی نظام‌مند است که موجبات رشد و توسعه بخش پژوهش و فناوری و متعاقباً، بخش تولید را فراهم آورد.

در این زمینه باید از سویی محیط مناسبی با تضامین قدرتمند قانونی برای تولیدکنندگان علم و دانش (پدیدآورندگان آثار فکری) ایجاد شود تا با اطمینان و ضمانت خاطر از عدم سرقت ایده‌ها بتوانند فعالیت کنند و از نتایج تولید فکری خود بهره‌مند شوند و به تولید و توسعه هرچه بیشتر دانش بپردازند. از سوی دیگر، حمایت از مخترعان و اندیشمندان نباید به گونه‌ای باشد که فضا برای رشد علمی محدود

ساختار شفاف و کارآمد برای تبادلات حوزه مالکیت فکری و نیز ارزیابی فناوری اختراعات برگزار می‌شود. در پایان فستیوال، سرمایه‌گذاران برای تعاملات تجاری با صاحبان ایده‌های جدید مذاکره می‌کنند.

بازار دارایی‌های فکری به منظور حمایت از نوآوری‌های تولیدشده در دانشگاه است که برای توسعه آن‌ها پول ندارند و نیازمند تأمین مالی برای تجاری‌سازی آن‌ها هستند.

۲- ظرفیت‌ها و فرصت‌های حوزه اقتصاد

دانش‌بنیان

اقتصاد دانش‌بنیان اقتصادی است که بر اساس تولید، توزیع و کاربرد دانش و اطلاعات شکل گرفته است و سطح بالایی از سرمایه‌گذاری در آن به ابداع و نوآوری اختصاص می‌یابد. همچنین، فناوری‌های کسب‌شده با سرعت بالایی مصرف می‌شوند و نیروی کار از تسهیلات عالی برخوردار است.

اشتغال در حوزه دانش‌بنیانی عمدتاً با قشر نخبه و تحصیل‌کرده کشور پیوند خورده است که همچنان جای رشد بیشتری دارد و می‌تواند ارزش‌افزوده بالایی را برای اقتصاد ایران رقم بزند. اکنون جمعیت چهار میلیون نفری دانشجویی کشور در کنار اقشار تحصیل‌کرده، این ظرفیت منحصر به فرد را برای تولید دانش‌بنیان کشور ایجاد کرده است. استفاده از این

فرابورس ایران با همکاری سازمان بورس و اوراق بهادار، برنامه‌ریزی برای راه‌اندازی این بازار را انجام داد و مقررات لازم برای نقل و انتقال انواع اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری شامل انواع اوراق گواهی ثبت اختراع، طرح صنعتی و علائم تجاری را از طریق بازار فرابورس ایران در چهار مدل فراهم آورد.

- فستیوال‌های بازار دارایی فکری

به منظور افزایش بازاریابی و امکان ارائه حضوری ایده‌ها و اختراعات به سرمایه‌گذاران و صنعتگران، معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و پارک فناوری پردیس با همکاری سازمان بورس و اوراق بهادار «فستیوال‌های بازار دارایی فکری» برگزار می‌کند.

تاکنون فستیوال‌هایی در حوزه‌هایی مانند مدیریت شهری، صنعت لوازم‌خانگی، تجهیزات پزشکی، صنعت پلاستیک و پلیمر شامل لاستیک، رنگ و رزین، پلاستیک‌ها و نوآوری‌های پلیمری، سنگ و صنایع وابسته، تجهیزات ورزشی و توان‌بخشی، صنایع شیمیایی و پلیمر، صنایع آرایشی و بهداشتی و نیز سلامت برگزار شده است.

در بازار دارایی فکری افزون‌بر اختراعات، علائم تجاری و طرح‌های صنعتی هم قابلیت خرید و فروش دارند. به هر حال، هدف اصلی، آشنایی سرمایه‌گذاران با مخترعان صنعتی است. در این راه، معاونت علمی، حمایت‌های شایان توجهی را در نظر گرفته است که از آن جمله می‌توان به ارائه تسهیلات این بازار اشاره کرد. این فستیوال‌ها با هدف خرید و فروش اختراعات و فناوری‌ها، کمک به جذب سرمایه‌گذاران و همکاری مشترک برای تجاری‌سازی دارایی‌های فکری، ایجاد

اقتصادی، فرصت‌های بسیار مناسبی را به لحاظ اشتغال‌زایی ایجاد می‌کند.

شرکت‌های دانش بنیان با چالش‌هایی نیز مواجه هستند که باید با راهکارهای مؤثر مدیریت شوند. مشکلات تأمین مالی، رقابت سخت، مشکلات حقوق مالکیت فکری و اداره دانش از جمله این چالش‌ها هستند که می‌توان با تدابیر و برنامه‌ریزی راهبردی مناسب به آن‌ها پاسخ داد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

امروزه بورس و بازار سرمایه نقش مهمی در توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع دارد. شرکت‌های دانش بنیان نیز به‌عنوان نمادی از نوآوری و خلاقیت، نقش بسیار مهمی در ایجاد تحولات اقتصادی و توسعه پایدار دارند. این شرکت‌ها با ایده‌ها و اختراعات نوین خود، به بهبود عملکرد صنایع مختلف، ارتقای سطح زندگی افراد و حل مسائل اجتماعی مختلف کمک می‌کنند. رشد حوزه‌های دانش بنیان هم‌زمان با تصویب و ابلاغ قانون طرح جهش تولید دانش بنیان و ورود این شرکت‌ها به بازار سرمایه از طریق روش‌های مختلف به رشد اندازه کل بازار سهام و رونق بورس کمک زیادی می‌کند.

مرکز پژوهش‌های مجلس در سال ۱۳۹۸ در گزارشی به موانع موجود بر سر راه شرکت‌های دانش بنیان پرداخت و به این نتیجه رسید که در سطح کلان و بلندمدت نبود راهبرد یا سیاست مشخص نسبت به توسعه کسب‌وکارهای نوپا و

ظرفیت با شرایط و موقعیت کنونی به‌سختی قابل انجام است. به‌منظور شکوفایی این ظرفیت و تقویت آن باید مقررات پیچیده و دست‌وپاگیر محیط کسب‌وکار آسان شود و فرهنگ کارآفرینی توسعه یابد. در اقتصاد دانش بنیان، تولید با هدف‌گذاری مشخص انجام می‌شود؛ یعنی اقتصاد به سمت تولید صنایع مزیت‌محور حرکت می‌کند. ایجاد فرهنگ گرایش به صنایع دانش بنیان برای تقویت حضور بخش خصوصی در فعالیت‌های تحقیق و توسعه در راستای افزایش نوآوری و به‌کارگیری فناوری‌های نوین لازم و ضروری است. برای مثال، در خصوص فرصت‌ها و ظرفیت‌های حوزه دانش بنیان می‌توان به اقتصاد گردشگری اشاره کرد که نتوانسته‌ایم به‌خوبی از این ظرفیت استفاده کنیم. کشورهایی مانند ترکیه به‌رغم ظرفیت‌های گردشگری محدودتر نسبت به ایران، بخش عمده‌ای از اقتصاد خود را بر پایه اقتصاد گردشگری بنا نهاده‌اند. توسعه اقتصاد گردشگری به‌عنوان بزرگ‌ترین صنعت خدماتی جهان از نظر درآمدزایی می‌تواند معضل بیکاری و محدودیت منابع ارزی و تکیه صرف بر اقتصاد تک‌محصولی نفت را حل کند. با توجه به فرصت‌های گردشگری خوب کشور، چنانچه امکانات لازم برای گردشگران و جذب آن‌ها فراهم شود، می‌توان گردشگری را با به‌کارگیری شرکت‌های خدماتی دانش بنیان به قطب مهم درآمد و اشتغال‌زایی تبدیل کرد.

در حوزه اقتصاد حمل‌ونقل و ترابری نیز توجه به احیای اقتصاد دریا با به‌کارگیری شرکت‌های دانش بنیان در این زمینه، افزون‌بر رفع نیازهای

داشت که شرکت‌های دانش‌بنیان برای مواجهه با چالش‌های مختلفی مانند مشکلات تأمین مالی و رقابت سخت، به برنامه‌ریزی مناسب و استفاده از راهکارهای مؤثر نیاز دارند. با اجرای مدیریت دانش مؤثر، ارتقای کیفیت محصولات و تمرکز بر تولیدات نوآورانه، شرکت‌های دانش‌بنیان می‌توانند ارزش مالی خود را افزایش دهند و به پیشرفت اقتصادی و توسعه فناوری کشور کمک کنند. افزون بر خلق ایده‌ها و طرح‌های دانش‌بنیان، آنچه نقش بسیار مهمی در تجاری‌سازی بر عهده دارد، چگونگی تأمین مالی درست و قابل اعتماد است. دارایی فکری در دانش‌بنیان‌ها عنصری حیاتی است. بیشترین دارایی دانش‌بنیان‌ها دارایی نامشهود (فکری) است و باید تمهیدات لازم برای تأمین مالی مبتنی بر دارایی نامشهود دیده شود.

برای افزایش نقش بازار سرمایه و بورس اوراق بهادار در تأمین مالی شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا می‌توان به اقدامات زیر پرداخت.

- تأمین مالی در ابتدای کار و حین طرح‌های دانش‌بنیان: از اساسی‌ترین مشکلات و مسائل پیش رو در زمینه تجاری‌سازی ایده‌ها و طرح‌های دانش‌بنیان، مسئله تأمین مالی ابتدایی برای آغاز کار و تأمین مالی حین طرح است. به‌طورکلی، برای تأمین مالی یادشده روش‌های مختلفی از جمله روش‌های تأمین مالی جمعی، تأمین مالی از طریق بازار دارایی‌های فکری و صندوق‌های پروژه ارائه شده است. تأمین مالی جمعی که به‌تازگی در ایران اجرایی شده است، جذابیت‌های زیادی دارد و با

دانش‌بنیان، ضعف نظام آموزش در پرورش مهارت‌های کارآفرینی، چندنرخ‌ی بودن ارز، انعطاف‌ناپذیری و بی‌ثباتی بخش‌نامه‌های بانک مرکزی در ارتباط با ارز، فقدان برنامه‌های بلندمدت برای صیانت از بازار داخل و... به‌عنوان چالش‌های مهم پیش روی شرکت‌های دانش‌بنیان عنوان شده است. از این گزارش مشخص است که مسائل مرتبط با اقتصاد کلان و موضوع ارز و تحریم‌ها نقش مهمی در ایجاد مانع بزرگ برای توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان داشته و نتایج آن هم این بوده که نه‌تنها نیروی کار متخصص به دلیل همین مسائل اقتصادی و نبود چشم‌انداز روشن اقتصادی در حال مهاجرت است، بلکه حتی خود استارت‌آپ‌ها نیز یا درصدد مهاجرت هستند یا اینکه اقدام به انتقال شرکت‌هایشان به کشورهای همسایه مانند ترکیه و دبی کرده‌اند. در سال‌های اخیر که چالش‌های ارزی دامن‌گیر اقتصاد شده، توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان نیز به‌نوعی عقب افتاده است و بسیاری از این شرکت‌ها در معرض تعطیلی قرار گرفته‌اند. در این مسیر استفاده از ظرفیت بازار سرمایه بخشی از مشکلات و چالش‌های آن‌ها را برطرف می‌کند.

بورس و بازار سرمایه با ارتقای نقدینگی و جذب سرمایه‌گذاران، به شرکت‌های دانش‌بنیان امکان تبدیل ارزش دانش خود به ارزش مالی را می‌دهند. حضور در بازار سرمایه، این شرکت‌ها را تحت تأثیر قوانین و مقررات بازار قرار می‌دهد و باعث افزایش اعتماد عمومی نسبت به آن‌ها می‌شود، اما باید توجه

شرکت‌های دانش بنیان است. این شرکت‌ها بخشی از سرمایه مورد نیاز برای تحقیق و توسعه را از طریق وام‌های بانکی تأمین می‌کنند، اما بانک‌ها به‌عنوان مؤسسات انتفاعی که باید امکان سودآوری را برای سهام‌داران خود فراهم کنند، به‌ناچار ریسک‌پذیری پایینی دارند و از قبول تعهدات شرکت‌های نوپا به دلیل نبود سوابق مالی و اعتباری استقبال نمی‌کنند. از سوی دیگر، بسیاری از شرکت‌های دانش بنیان سقف وام‌های نهادهای مالی این حوزه از جمله صندوق‌های نوآوری و شکوفایی و صندوق‌های پژوهش و فناوری را با توجه به افزایش هزینه‌های تولید کافی نمی‌دانند. برای این منظور می‌توان اقدام به پذیره‌نویسی شرکت‌های دانش بنیان در بازار اولیه و هم‌زمان درج نماد آن‌ها در بازار ثانویه مانند گروه مالی نظیر بانک‌ها کرد.

- حذف موانع در فضای کسب‌وکار: یکی از نیازهای اصلی شرکت‌های دانش بنیان حذف موانع فضای کسب‌وکار است که در رشد و ارتقای این شرکت‌ها نقش بسزایی دارد. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها در این حوزه، محدودیت‌ها و موانع اخذ مجوزهای دانش بنیان و مراحل طولانی ثبت و استقرار آنهاست. عدم پذیرش برخی تجهیزات با پیچیدگی فنی بالا به‌عنوان محصول دانش بنیان، عدم تمديد گواهی تا زمان فرا رسیدن ممیزی دوره‌ای با وجود ثبت در سامانه دانش بنیان و سخت‌گیری‌های کارگزاران برای صدور گواهی نوع یک برای برخی تجهیزات راهبردی بومی‌شده از مصداق‌های این

استقبال شرکت‌های دانش بنیان و فناور نیز روبه‌رو شده است. پایه و اساس این روش، مشارکت مردم (شهروندان عادی) در طرح‌های شرکت‌های دانش بنیان و شریک شدن در سود و زیان آن است. در تأمین مالی جمعی، شرکت دانش بنیان به یکی از پلتفرم‌ها (سکوها) مراجعه و طرح خود را به آن معرفی می‌کند. پلتفرم طرح و ادعای شرکت دانش بنیان را با دقت بررسی و ارزیابی می‌کند و به پرسش‌های زیادی پاسخ می‌دهد از جمله اینکه این طرح واقعاً به چه میزان منابع مالی نیاز دارد؟ اجرای آن چقدر زمان می‌برد و در صورت اجرای موفق، چقدر حاشیه سود خواهد داشت؟ در صورتی که طرح از ارزیابی پلتفرم سربلند بیرون بیاید، آن را از طریق پایگاه اینترنتی خود در معرض دید همه علاقه‌مندان می‌گذارد و متعاقباً شهروندان علاقه‌مند به سرمایه‌گذاری می‌توانند با خرید سهم‌های حداقل ۵۰۰ هزار تومانی، در تأمین مالی این طرح مشارکت کنند و در سود و زیان آن شریک شوند. بعد از اجرای طرح که معمولاً ۶ تا ۱۲ ماه طول می‌کشد، پلتفرم نتایج طرح را ارزیابی می‌کند تا سود حاصل از اجرای طرح مشخص شود. سپس اصل سرمایه هر سرمایه‌گذار (هر شهروند) به همراه سهم وی از سود را در وجه او واریز می‌کند. در این میان، درصد محدودی از اصل سرمایه جمع‌شده نیز به‌عنوان کارمزد به پلتفرم اختصاص می‌یابد.

- توسعه صندوق‌های جسورانه خطرپذیر بورسی: هزینه زیاد تأمین مالی مهم‌ترین مانع رشد

مبلغی را به عنوان قرض یا وام برای انجام دادن کار یا اجرای طرح در ازای دریافت وثیقه و تضامین مناسب و متناسب در اختیار شرکت دانش بنیان قرار می دهد و پس از مدتی، آن مبلغ را همراه با سود متعارف از شرکت دانش بنیان دریافت می کند. در ابزارهای تأمین مالی مبتنی بر سهم، نهاد تأمین مالی مبلغی را در اختیار شرکت دانش بنیان قرار می دهد، اما به جای آنکه از آن وثیقه و تضامین بگیرد و نرخ مشخص و ثابتی را به عنوان سود تعیین کند، در سود و زیان طرح با شرکت دانش بنیان شریک می شود.

منابع

- مرکز پردازش اطلاعات مالی ایران (۱۴۰۲)، صندوق های سرمایه گذاری جسورانه، fund.fipiran.ir
- OECD Going Digital Toolkit (2022), <https://goingdigital.oecd.org/>
- OECD Statistics (2022), <https://stats.oecd.org/>

چالش است. تأخیر در صدور مجوزهای لازم منجر به از دست رفتن فرصت های جذب سرمایه یا تأمین منابع برای شرکت های فناور و دانش بنیان می شود و در عمل شکست طرح نوآورانه را در مرحله جنینی رقم می زند.

- ایجاد شفافیت و ثبات در قوانین: بی تردید ایجاد شفافیت و ثبات هرچه بیشتر قوانین، پرهیز از تفسیرهای سلیقه ای از مقررات و ایجاد و گسترش نهادهای مردمی در همه حوزه های اقتصادی در کنار الزام برای ارائه صورت های مالی شرکت های بر اساس استاندارد صورت های مالی بین المللی (IFRS)، مقررات زدایی در اخذ مجوزهای فعالیت و انواع تمهیدات در توسعه کارآفرینی در اقتصاد دانش بنیان کمک زیادی می کند. در حال حاضر نبود اطلاعات مؤثر در راستای تصمیم گیری درست و دقیق و عدم شناخت نقاط قوت و ضعف موجود در تولید، بازار و محصولات دانش بنیان موجب مشکلاتی در این زمینه شده است.

- به کارگیری ابزارهای نوین مالی: طراحی ابزارهای نوین مالی متناسب با نیازهای متنوع سرمایه گذاران و فعالان حوزه دانش بنیان می تواند کارکرد بورس ها در بازار سرمایه را در این اقتصاد پراهمیت تر سازد. به طور کلی، می توان انواع ابزارهای تأمین مالی شرکت های دانش بنیان و فناور را به دو دسته ابزارهای تأمین مالی مبتنی بر بدهی و ابزارهای تأمین مالی مبتنی بر سهم تقسیم کرد. در ابزار تأمین مالی مبتنی بر بدهی، نهاد تأمین مالی